

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

O'ZBEK TILISHUNOSLIGI KAFEDRASI

LISON ILMINING CHIN

YALOV'BARDORI

(Professor Hamid G`ulomovich

Ne'matovning 75 yilligiga bag`ishlanadi)

TOSHKENT

«Navro`z» nashriyoti

2017

тажрибага эгалитини билдиради. Бундай хатоларга мулоқотнинг бошқа шаклларида йўл қўйилмайди. Шундай экан, бу типдаги хатоларни хато эмас, услубий хусусиятлар деб аташ тўғри бўлади. Модерн адабиётда услубий белгилар сифатида тан олинувчи тиниш белгиларни қўлламаслик, матннинг шаклий жиҳатларига эътибор бериш (поғона қилиб ёзиш, турли геометрик шаклларда ёзиш...) кабилардек ижтимоий тармоқлардаги мулоқот ҳам ўз услубига эга. Чунки бундай мулоқот ҳам модерн – янгидир. Албатта, бу фикр айтиб ўтилган ҳолатларни ёқламайди. Аммо ижтимоий тармоқларда мулоқот қилувчилар ўз услубини излар эканлар, фақат танқид эмас, таклифлар ҳам зарур. Услубга эътиборни жалб этиш ва бошқа услублардан фарқлиғини таъминлашда муайян тавсиялар бериш лозим. Услубни ўзига хос қилиб шакллантиришдан мақсад психологик таъсир ўтказишдир. Интернет психологик таъсир ўтказишнинг мулоқотнинг шу кунгача мавжуд шаклларида кўрилмаган воситаларига эга: матнни креолаш орқали (смайликлар, стикерлар ишлатиш каби) берилаётган ахборотга истаган психологик тусни бериш мумкин.

Yusupova D.Y., Umarova M.F. – BuxDU talabalari

ONA TILI DARSIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN

FOYDALANISH IISTIQBOLI

O' rta umumta'limda ona tili ta'limi jarayonida o'quvchining so'z boyligini oshirish, so'zlarning ma'no nozikliklari, farq va o'xshashliklarini his qilish va anglab yetish, bexato talaffuz qilish va yozish, so'zlarni bog'lab gap, gaplardan esa matnlar tuza olish, birikmalardagi ma'noviy va grammatik, matnlardagi mantiqiy xatoliklarni topish va tuzatish, bir fikrni turli vositalar bilan ifodalash, uzilgan fikrning davomini tiklash kabi qator mantiqiy operatsiyalarni bajarish, nutq vaziyatini to'g'ri baholash va til imkoniyatlaridan unga mos ravishda foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish va malakasini o'stirish, o'quvchiga mana shu vazifalar uchun zarur bo'lgan muhim fonetik, leksik va grammatik qoidalarnigina berish, fikrni ifodalash va anglashning turli mexanizm va usullarini, ularni turli nutq sharoitiga mos ravishda qo'llash yo'llarini tavsiya etish, bunga asoslangan mashq va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, voizlik mashg'ulotlariga e'tibor ustuvor vazifa sanalib, uncha chuqurlashtirilmagan lingvistik bilimlar ana shu vazifalar "soyasi"da bo'lmog'i, o'quvchining aqliy faoliyati zinhor lingvistik qoidalar va til qurilishiga doir bilimlar bilan band qilib qo'yilmasligi kerak. [1;3] Demak, ona tili mashg'ulotlarida «Axborot banklari»dan foydalanishga katta ehtiyoj seziladi va shu o'rinda muammolar ham ko'zga tashlanadi. Bular quyidagilar:

Birinchidan, ona tilidan davlat ta'lim standartlari asosidagi o'quv dasturida belgilangan bilimlarni to'la egallash ko'nikma, malakalarini hosil qilish o'quvchi tomonidan–kuzatish, izlanish–o'ylash, alohidalikni sharhlash, qiyoslash, umumiylikni aniqlash, farqlarni topish, tasnif qilish, aloqadorlikni aniqlash, qo'llash rabi o'n xil uzviy ketma-ketlikdagi faoliyatni bajarishni talab etadi. Aksariyat hollarda ona tili mashg'ulotlarida shu o'n turdagi faoliyatning faqat til qurilishini o'rganishga tatbiq qilinayotganligi achinarli holdir.

Ikkinchidan, ona tili darsliklarida til qurilishiga doir atamalarning dars mavzusi sifatida berilishi, har bir darslik[2]da 200dan ortiq qoida va «Bilib oling», «Esda tuting»larning o'zi ham ona tili darslarining tilni emas, tilshunoslik asoslarini o'rgatishga yo'naltirilganligini ko'rsatadi. Dars jarayonida faqat darsliklardan foydalanish esa, tabiiyki, ijodiy tafakkur sohibini emas, bilimdon shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Demak, o'qituvchi dars jarayonida dastur-u darsliklarda berilgan mavzularga hamohang,

ammo ularni takrorlamaydigan, ona tili ta'limining bosh maqsadini voqelantirishga xizmat qiladigan o'quv-topshiriqlari tizimidan foydalanmog'i zarur.

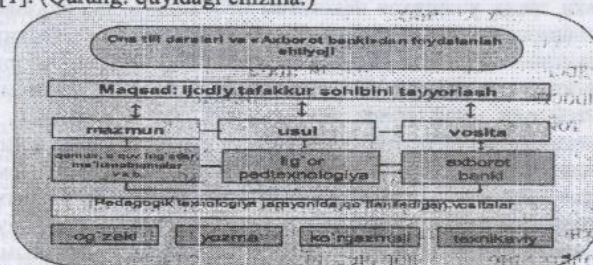
Uchinchidan, ona tili darslari jarayonida dastur-u darsliklarda berilgan mavzularga hamohang, ammo ularni takrorlamaydigan, ona tili ta'limining bosh maqsadi (jamiyatga ijodiy tafakkur sohibini yetkazib berish)ni voqelantirishga xizmat qiladigan o'quv topshiriqlari tizimidan foydalanish esa yetarli darajadagi «Axborot banki»ni talab etadi. Agar hozirgi dunyo elektronlashgan, kompyuterlashganligini nazarda tutsak, maktablarda o'quvchilar foydalanishi uchun ajratilgan yuzlab kompyuterlar (ko'pchilik maktablarda, afsuski, kompyuter xonalaridan faqat informatika darslaridagina foydalanilmoqda) xotirasiga maktab o'quvchilariga mo'ljallangan qomuslar, lug'atlar (O'zMU professori B.Mengliyev boshchiligida QarDU professor-o'qituvchilari tomonidan maktab o'quvchilari uchun mo'ljallangan o'ndan ortiq o'quv lug'atlari 2006-2007-yillarda tayyorlanib, analiyotga tatbiq etilgan), turli ma'lumotnomalar to'la kiritilgan bo'lishi, dars jarayonida qo'llanilayotgan ilg'or texnologiyalar, rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimida bo'lgani kabi, ana shu «Axborot banklari»dan foydalanishni taqozo etishi zarur. Masalan, 5-sinfda «Shakldosh so'zlar» mavzusi o'tiladi. Darslik[2]da o'quvchi uchun deyarli ma'lum bo'lgan (uch, son, tut, olma, o't kabi) shakldosh so'zlar berilgan. O'qituvchi tomonidan o'quvchiga dars jarayonida taqdim etilayotgan darslikdagiga monand, ammo darslikdagi mashqlarni aynan takrorlamaydigan o'quv topshiriqlari tarkibida o'quvchi uchun ilgari ma'lum bo'lmagan shakldoshlar (chunonchi, shayton I [arabcha diniy so'z] ot-afsonalarga ko'ra, olloh tomonidan la'natlangan maxluq, iblis, - shayton II [arabcha so'z] ot-sathning tekisligini o'lchashda ishlatiladigan asbob, - shayton III [arabcha so'z] sifat-ustomon, sho'xchan, quv.) kiritiladi. (Bu tabiiy hol.) Xo'sh, o'quvchi berilganlar (shayton Ining ma'nosini deyarli biladi, ammo shayton II va shayton III)ning lug'aviy ma'nosini qayerdan izlaydi? Albatta, lug'atdan. Ammo biz yuqorida aytib o'tgan maktab o'quv lug'atlari keng ommalashtirilmagan, to'g'rirog'i respublikamiz miqyosida har bir o'quvchining qo'lga yetib borgan yo'q. Agar yetib borgan taqdirda ham o'quv topshiriqlari yechimini kitobdan axtarish o'quvchining ancha vaqtini oladi. (O'quvchilarning til sezgirliги hamma vaqt ham biz kutgan darajada bo'lavermasligini hisobga olsak, sinf o'quvchilari butun boshli dars jarayonida bitta yoki ikkita o'quv topshirig'ini bajarishga ulguradilar, xolos.) Bu esa ona tili mashg'ulotlari uchun belgilangan DTSlariga deyarli mos kelmaydi. Hozirgi tezkor zamonda o'quvchi bu kabi topshiriqlarni kompyuterga maxsus dastur asosida kiritilgan o'quv lug'atlari (maktab o'quv lug'atlari internet tizimida mavjud)dan foydalanib bir necha soniyalardayoq bajara olish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi zarur. Buning uchun o'quvchi kompyuterda muayyan funksiyalarni bajarishni bilishi zarur.

To'rtinchidan, o'rta umumta'lim maktablari o'qituvchilari, jumladan, ona tili o'quv predmeti o'qituvchilari mutlaqo kompyuter texnologiyalaridan foydalanishmayapti, degan fikrdan ancha yiroqdamiz. Ular kompyuter texnologiyalaridan foydalanishyapti. Ammo qay darajada? Odatda, o'qituvchilarimiz mavzuga oid qoidalarni, rasmlar, topshiriqlarni, mashqlarni, o'quv topshiriqlari shartini slaydlarda aks ettirib, videoproektor orqali monitorga chiqarishadi. Bola rasm asosida matn tuzishi, mashqni bajarishi (masalan, nuqtalar o'rni to'ldirishi, gap bo'laklarini o'z o'rniga qo'yib gap tuzishi, gap tarkibidagi so'zlarni ma'nodoshlari bilan almashtirishi va h.), o'quv topshiriqlarida belgilangan muammoni hal etishi mumkin. Keyingi slaydlarda berilgan topshiriqlarning yechimi aks etyapti va o'quvchi o'z-o'zini tekshiryapti. Xo'sh, bu usul qanday samara beradi? An'anaviy darsliklarda, odatda, mavzu, mavzuga oid nazariy ma'lumot, mashqlar, mashqlarni bajarish namunasi berilardi. Biz yuqorida aytib o'tganlarimiz shu darsliklarning har bir dars mashg'uloti uchun mo'ljallangan,

takomillashgan alohida ko'rinishi emasmi? Uning qaysi jihati o'quvchida ijodiy tafakkurni shakllantiradi va rivojlantiradi?!

Axborot asrida yashayapmiz. Bu davr bolalariga maktab o'qituvchisi ibtido holatda dars o'ta olmasligi har qadamda sezilyapti. Ona tili mashg'ulotlari davomida slaydda 4-5ta rasm-u o'quv topshirig'ining shartini ko'rsatish kompyuter texnologiyalaridan shunchaki shakl sifatida foydalanish, xolos. Bu ona tili ta'limi maqsadida belgilangan samarani berishi dushvor. Demak, o'quvchi kompyuter texnologiyalaridan zarur ma'lumotni o'zi izlab topishi, uni tahlil etishi va qo'llay olishi zarur. (O'rta umumta'lim maktablarining (ayniqsa, qishloq sharoitida) «qulf osilgan» kompyuter xonalaridagi o'quv-texnik jihozlar ona tili darslarida ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash uchun vosita vazifasini bajarishi shart.)

Beshinchidan, ona tili ta'limi maqsadi mazmunni, mazmun esa ta'lim usulini, ta'lim usuli ilg'or pedagogik texnologiyani, ilg'or pedagogik texnologiya esa axborot bankini taqozo etmoqda [1]. (Qarang: quyidagi chizma.)

Demak, XXI – axborot asrida ona tili ta'limi oldida turgan asosiy vazifa ona tili darslarida o'quvchilar foydalanishi uchun – ilg'or mamlakatlar ta'lim vositalari sirasida bo'lganidek – ijodiy tafakkur aslahayonasi – axborot banklarini tuzish va undan keng foydalanishni yo'lga qo'yishdir. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun qabul qilinib, ijodiy tafakkur sohibini yetishtirish davlat dasturi va siyosati darajasiga ko'tarilganligiga ancha vaqt o'tganligiga qaramay, olim va muallimlarimizning axborot banklarini tuzish va ommalashtirish yo'nalishida hamon sustkashlik qilishayotganliklarini oqlash qiyin. Boy va rang-barang axborot manbalarisiz ona tili ta'limi uchun mo'ljallangan kognitiv-pragmatik ta'lim usuli mohiyatan yaroqsiz bo'lib qoladi [1;3].

Ona tili mashg'ulotlarida foydalaniladigan ilg'or pedagogik texnologiyalarning har bir qirasi ona tili ta'limining bosh maqsadi ro'yobiga xizmat qilgandagina ahamiyatlidir. Ona tili mashg'ulotlarida foydalaniladigan ilg'or pedagogik texnologiyalar axborot banklari bo'lishini va ulardan optimal foydalanishni taqozo etayotganligini aytib o'tdik. Demak, o'qituvchilarning kimningdir bu ishni uddalab berishini kutishlari mutlaqo to'g'ri emas. Har bir o'qituvchi, ona tili ta'limi bilan aloqador har bir mutasaddi ona tilidan o'quvchi uchun zarur axborot banklari tizimini boyitishga o'z ulushini qo'shmog'i zarur. Vaholanki, ona tili mashg'ulotlarida pedagogik texnologiyalardan foydalanishning istiqbol ham shu zarurat bilan bog'liq.

Adabiyotlar:

1. Yo'ldosheva D.N. Ona tili ta'limi maqsadining tadrijiy taraqqiyoti. – T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2013.
2. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A., Qodirov V., Jo'raboyeva Z. Ona tili. Umumta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. 5-nashri. – T.: Ma'naviyat, 2013. – 224 b.

Ортикова Х.	БухДУ ўқитувчиси	O'zbek va ingliz tillaridagi ayrim o'xshash jihlatlar	215
Отажоновна Ш.	ЎзМУ ўқитувчиси	Роль мультимедийных технологий в обучении иностранных языков	217
Очилова М.	БухДУ ўқитувчиси	Gerundiy va harakat nomi	219
Пўлатова С.	БухДУ талабаси	Qarg'ishlarning sintaksisdagi o'rni	220
Қиличев Б.	БухДУ доценти	Neologizmining ta'rifi haqida	221
Қобулова Н.	Навоий ДПИ ўқитувчиси	Ijodkor badiiy mahoratini namoyon etishda hikoyaning o'rni	223
Курбонова М.	ТошДУТАУ профессори	Профессор Х.Ф.Неъматов ва ўзбек тили синтаксиси	225
Қодирова М.	Бухоро КХК ўқитувчиси	Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodologiyasi	228
Қодирова Н.	БухДУ ўқитувчиси	Тахлил ва талқин маҳорати	229
Қодирова З.	БухДУ ўқитувчиси	O'zbek va ingliz tillarida harakat nomi	232
Қосимов У.	Бухоро ВПХҚТМОИ ўқитувчиси	Ёш болалар табиий равишда тилни осон ўзлаштирувчилардир	233
Курбонова Д., Курбонова К.	Бухоро ВПХҚТМОИ, ТДАУ ўқитувчилари	Innovative technologies in learning foreign languages	234
Курбонова К.	ТДАУ ўқитувчиси	Important issues of developing linguistic competence in the system of lifelong education	237
Курбонова К.	ТДАУ ўқитувчиси	The semantic-syntactic asymmetry in Uzbek language	239
Курбонова Д.	Бухоро ВПХҚТМОИ ўқитувчиси	Хорижий тил сабоқларида кичик гуруҳларда ишлаш афзалликлари	242
Раупова Л.	Тошкент Миллий РДИ профессори	Тил маданияти миллатнинг умумий маданияти сифатида	244
Расулова У.	ТошДУТАУ доценти	Бугунги ўзбек насрида Алишер Навоий аънавалари	247
Рустамов Д.	АндДУ тадқиқотчиси	Тил бирликларида миллийлик ва маданият	249
Рустамова Д.	АндДУ ўқитувчиси	Метафорик эвфемизациянинг когнитив талқинига доир айрим мулоҳазалар	251
Рустамова А.	Бухоро ВПХҚТМОИ ўқитувчиси	Tadqiqotchilik texnologiyalari orqali o'quvchi kompetentligini shakllantirish	252
Рўзиева Д.	БухДУ ўқитувчиси	Ingliz tilida sifat va ravishlarning ko'rma'noliligi	254
Рўзиева Н.	Бухоро КХК ўқитувчиси	Communicative language teaching	257
Сайдов Ё.	БухДУ доценти	Жадид шеърларида умумтуркий лексика	259
Сайдова М.	БухДУ ўқитувчиси	Э.Л.Войничнинг «Сўна» романида эпитетлар	261
Сайдирахимова Н.	ТошДУТАУ доценти	Тилда синтактик омонимия ходисасининг юзага келиши	263
Сайдахмедова О.	ToshDU TAU magistranti,	O'zbek tilida "osh" va ingliz tilida "roast meat" realiya-birliklarining voqelanishi	265
Жумаев А.	BuxDU o'qituvchisi		
Сафарова М.	БухДУ талабаси	Бухоро оуқонимларининг морфемик таҳлили	268
Сидоркова Л.	БухДУ доценти	Эпитет как одно из средств	269

		выразительности в творчестве М.Булгакова	
Собирова Д.	АндДУ тадқиқотчиси	Муқимий шеърларидаги лексемаларнинг баъзи хусусиятлари ҳақида	272
Тоирова Г., Ғайбуллаева Н.	БухДУ ўқитувчилари	Ўзбекона нутқий мулоқотнинг бадий адабиётдаги ифодаси	273
Тожиёва Г.	Қарши ДУ ўқитувчиси	Атов бирликлари маъносининг ихтисослашиши	276
Тешаева Л.	Бухоро КХК ўқитувчиси	Rus guruhtarida o'zbek tilini o'qitishda yptlarning o'rni	277
Тўраева М.	Бухоро ВПХҚТМОИ ўқитувчиси	Comparative method of teaching languages	279
Тўхсанов К.	БухДУ доценти	Бир байтнинг беш таржимаси	280
Тўхсанов К., Маликова Н.	БухДУ доценти	Вильям Шекспир сонетларида муҳаббат талқини	282
Узоқов У.	Бухоро КХК ўқитувчиси	КНҚлари тарих дасрларида innovatsion texnologiyalardan o'rinni foydalanish imkoniyati	284
Валиев Т.	Қарши ДУ ўқитувчиси	Киберлексикография лугатшуносликнинг етакчи йўналиши сифатида	286
Халилова Х.	Бухоро КХК ўқитувчиси	Инглиз тили машғулотларида иншодан фойдаланиш	289
Холманова З.	ТошДУТАУ профессори	Алишер Навоий «Сўнгил»га бир назар	291
Холмурадова М.	ТошДУТАУ тадқиқотчиси	«Qutadg'u bilig»dagi ayrim antroponimlar tavsifi	295
Худоярова Д.	ТошДУТАУ магистранти	Ш.Холмизраевнинг портрет яратиш тажрибаси	298
Йигиталиев У.	Қўқон ДПИ тадқиқотчиси	Фонетик-фонологик сатҳ ва унда «жинс» лисоний концепциянинг воқеланиши	300
Йўлдошева Д.	БухДУ доценти	Ona tili ta'limi talabi va ta'lim oluvchi ehtiyoji	301
Йўлдашева Ш.	Андижон КХК ўқувчиси	Ёшлар нутқида сленглар вужудга келишининг психологик сабаблари	304
Юсупова Д., Умарова М.	БухДУ талабалари	Ona tili darsida pedagogik texnologiyalardan foydalanish istiqboli	305
Яхшиева Р.	Бухоро КХК ўқитувчиси	Современные образовательные технологии на уроках русского языка и литературы	308
Зарипова Д.	Бухоро 4-АЛ ўқитувчиси	Метафоралар ва маданият	309
Зияев А.	ФарДУ доценти	Лингвистик типологиянинг тил ўргатишдаги аҳамияти	311
Зиётова С.	ToshDU TAU magistranti	Мақолларда "oila" konseptining qo'llanilishi	314
Ғафурова М.	ToshDU TAU talabasi	Ma'nolar mahzani	316
Ғуломов Ш.	БухДУ ўқитувчиси	Тоҳир Малик асарларидаги антропоцентрик метафоралар таснифига доир	318